

سیاست‌گذاری فرهنگی در وضعیت آنومی فرهنگی و اجتماعی

وحید خاشعی^۱، رضا مستمع^۲

چکیده

در شهرهای در حال توسعه، در پی بالا رفتن تراکم جمعیتی و به تبع پیدایش تراکم اخلاقی، بروز آسیب‌های اجتماعی اجتناب‌ناپذیر به نظر می‌آید. در چنین شرایطی در جامعه، اختلال‌های اخلاقی، ارزشی و عدم تطابق در هنجارها، مجال بروز یافته و تعادل معمول حیات اجتماعی به مخاطره می‌افتد. در این صورت نابسامانی در جامعه حادث می‌شود که نظم موجود را از بین برده و پدیده آنومی، مجال بروز می‌یابد. در برخی کلانشهرها به دلیل وجود گروه‌های شهری گوناگون، گسست فرهنگی نیز به چشم می‌خورد. با توجه به اینکه موضوع، پیرامون بررسی آنومی در میان گتوهای شهری است، تمرکز بر روی اینکه چه عواملی باعث به وجود آمدن آنومی شده و خود آنومی چه تأثیری روی بافت شهری می‌گذارد، زمینه بسیار مهمی در امر سیاست‌گذاری فرهنگی در کلانشهرها محسوب می‌شود. مورد مطالعه، شهر کرج می‌باشد و نتایج حاکی است که آنومی در این شهر بر اثر تصادم فرهنگی و انسداد جریان‌های اجتماعی پدید آمده است.

واژه‌های کلیدی

سیاست‌گذاری فرهنگی، آنومی فرهنگی و اجتماعی، گتوی شهری

تاریخ پذیرش: ۹۲/۱۱/۲۵

تاریخ دریافت: ۹۲/۱۰/۰۱

khashei@atu.ac.ir

rezamostame@yahoo.com

۱. استادیار مدیریت سیاست‌گذاری دانشگاه علامه طباطبائی^(ره)

۲. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات

❖ مقدمه

در کلانشهرها به دلیل وجود گروه‌های شهری گوناگون و متفاوت، مضاف بر وجود تراکم جمعیتی، پدیده تراکم اخلاقی و گسست فرهنگی نیز به چشم می‌خورد. بنابراین حتی افرادی که در طبقه‌ای یکسان قرار دارند و از نقطه نظر اقتصادی نیز در یک سطح جای می‌گیرند، به علت عدم تجانس در فرهنگ‌هایشان، برای دستیابی به هدفی مشخص، ابزارهایی متفاوت و گاهی نامشروع برمی‌گزینند. نمودهای آنومی صرفاً مختص به محیط‌هایی چون خیابان، کوچه و محله نیست، این پدیده در اشکال مختلف حتی در سازمان‌ها و ارگان‌های رسمی و غیررسمی نیز آشکار شده است. با توجه به اینکه موضوع، پیرامون بررسی آنومی در میان گتوهای شهری است، تمرکز بر روی این مسئله که چه عواملی باعث به وجود آمدن آنومی در برخی کلانشهرها شده و خود آنومی چه تأثیری روی بافت شهری گذاشته است، مهم جلوه می‌کند.

مورد مطالعه این نوشتار شهر کرج است. در این شهر با توجه به عوامل گوناگون از جمله: فقر، اعتیاد، مهاجرت‌های بی‌رویه و غیره و نیز به علت وجود تراکم جمعیتی شدید، زمینه برای پیدایش آنومی فراهم شده است. همچنین در کرج به دلیل وجود گتوها و گروه‌های شهری گوناگون و متفاوت، مضاف بر وجود تراکم جمعیتی، پدیده تراکم اخلاقی و گسست فرهنگی نیز به چشم می‌خورد. نمود چنین مؤلفه‌هایی در شهری چون کرج پیامدی آسیب‌گونه داشته که مقتضی است ریشه آنها از منشأ، شناسایی شده و برای رفع این انحراف‌ها اقدام کرد. به بیانی صریح‌تر ریشه چنین

---

۱. تعریف گتو در *دانشنامه علوم اجتماعی* به شرح زیر است: یک گتو، بخش اشغال‌شده از جامعه توسط گروهی اقلیت است که به دلیل وضعیت خاص اجتماعی، اقتصادی یا فشار سیاسی در آن محل سکونت دارند. این اصطلاح به طور مشترک برای نام‌گذاری مناطق فقیرنشین شهری، مورد استعمال قرار می‌گیرد. مهم‌ترین خصوصیت چنین مناطق و اجتماع‌هایی در تراکم زیاد، کمبود فضا، نبود بهداشت، انحراف اخلاقی و اجتماعی، مرگ و میر بالا، فقر شدید و هرج و مرج می‌باشد. امروزه مشاهده می‌شود گاه به جای واژه گتو از عبارت «تمرکز اقلیتی» و در ایران از واژه «حاشیه‌نشینی» استفاده می‌شود و منظور از آن هر نوع تراکم جمعیتی اقلیت‌های قومی در بخش‌هایی از شهر یا حومه آن است. در چنین حالتی لزوماً فقر به عنوان خصوصیت اصلی محسوب نمی‌شود (فکوهی، ۱۳۸۶: ۲۹۹).

آسیب‌هایی را باید در پدیدهٔ آنومی جستجو کرد. مجموع این عوامل در پدید آمدن چهرهٔ آنومیک در شهر کرج مؤثر بوده و بنابراین به صورت فرضی به این نتیجه رسیده که آنومی در این شهر بر اثر تصادم فرهنگی و انسداد جریان‌های اجتماعی حادث شده است. در این بررسی، فرض بر آن است که ۱. در سطح کلان، مؤلفه‌هایی^۱ چون احساس ناامنی، کاهش امید به زندگی، ناخشنودی و بدبینی اجتماعی، محرومیت نسبی، بی‌اعتمادی، کاهش سطح دین‌داری، ناسازگاری منزلتی و نابرابری اجتماعی تحت عنوان بلوک محاطی و در سطح درونی، میزان سرسپردگی، میزان مشروط بودن، میزان مشایعت و تعصب به گروه‌های فرودست تحت عنوان بلوک محیطی تا چه اندازه شرایط را در درون گتوها به سمت پدید آمدن جوی آنومیک سوق داده و سبب پیدایش انسدادهای اجتماعی می‌شوند و ۲. گتوهای مختلف در برخورد با یکدیگر تا چه میزان گسست فرهنگی را به نفع جریان آنومیک پیش می‌برند. بنابر این فرضیه‌ها، هدف، تبیین مدلی اکتشافی است که نشان می‌دهد آنومی در این شهر از سطح درونی به سطح بیرونی تسری یافته است.

با این وصف، اهداف نوشتار حاضر در قالب هدف اولیه که شامل بررسی و تحلیل تأثیرها می‌باشد شکل می‌گیرد و در پس آن، هدف پیرامونی در خصوص فضای شهری کرج تبیین می‌شود.

فرضیه‌ها

با توجه به غامض و چندپهلوی بودن پدیدهٔ آنومی، طرح پرسش پیرامون آن در ابتدای کار امری خطیر و دشوار می‌نماید و به نظر نمی‌رسد با استفاده از فرضیه‌های ابتدایی و سطحی بتوان ماهیت این پدیدهٔ شهری را مورد بررسی قرار داد. مسائل اجتماعی همواره پدیده‌های نسبی هستند و همان‌طور که مشخص است، این قبیل پدیده‌ها را

۱. شاخص‌ها برگرفته از «پرسش‌نامهٔ ناهنجاری اجتماعی در مناطق حاشیه‌ای تهران» اثر پژوهشی دکتر سید محمود نجاتی‌حسینی و دکتر مسعود کوثری (۱۳۸۸) است.

نمی‌توان بر اساس شاخص‌های تک‌بعدی طبقه‌بندی کرد، پس برای کسب نتایج مطلوب مستلزم آن هستیم که با کاربرد روش‌های فراتحلیلی، ابعاد و ویژگی‌های موضوع مورد مطالعه را تبیین کنیم. در این راستا فرضیه نوشتار، در نحوه پیدایش آنومی شکل می‌گیرد که عبارت است از: با توجه به سنجه‌ها و مؤلفه‌های محیطی و محاطی ارائه‌شده، می‌توان گفت آنومی در شهر کرج بر اثر انسداد جریان‌های اجتماعی و تصادم فرهنگی به وجود آمده است.

واژه‌شناسی آنومی

بر طبق ادبیات یونانی، آنومی به هر چیز یا هر شخصی که مخالف یا خارج از دایره قوانین باشد اطلاق می‌شود یا شرایطی که در آن قوانین جاری به کار گرفته نمی‌شوند و به برقراری حکومت غیرمشروع و قانون‌گریز منتج می‌شود. در زبان انگلیسی معاصر، فهم معنای آنومی در قالب فهم لغت هنجار و همچنین انعطاف‌پذیری آن میسر می‌باشد و برای بیان حالتی به کار گرفته می‌شود که بازتاب موقعیتی مشابه تحت عنوان «بی‌نظمی»^۱ است. اما به‌عنوان پدیده‌ایی که نظریه‌پردازان به آن پرداخته‌اند، آنومی، واکنشی در برابر نظارت و کنترل اجتماعی و کناره‌گیری از نظم موجود در جامعه است و کاملاً از مفهوم بی‌نظمی و هرج و مرج جداست چراکه بی‌نظمی، از فقدان احکام و مقررات یا نبود سرپرست و رهبر ناشی می‌شود حال آنکه در وقوع آنومی، مقررات وجود دارند ولی فرد یا افراد از سرسپردن به آنها امتناع می‌ورزند.

چارچوب نظری

در نظریه‌های کلاسیک، دورکیم^۲ مفهوم آنومی و بی‌هنجاری اجتماعی را در دو سطح فردی و اجتماعی به کار برده است. آنومی در سطح فردی، نوعی احساس فردی از بی‌هنجاری و نشانگر حالتی فکری است که در آن احساسات فرد نسبت به خود وی

1. Anarchy
2. Durkheim

سنجیده می‌شود. اما در حالت اجتماعی، آنومی در شرایطی امکان وقوع دارد که بر اثر تغییر جمعیتی و تقسیم کار اجتماعی مفهوم پیدا می‌کند و فرد مجال بروز می‌یابد و در عین حال نیروی وجدان جمعی نیز تضعیف شود. پس، از این منظر، آنومی اجتماعی پدیده‌ای مربوط به جامعه مدرن است که در جامعه سنتی امکان وقوع آن اندک است (دورکیم، ۱۳۵۹: ۱۳۸۳).

در نظریه‌های مدرن، ویلیام جوشیا گود^۱ با استعانت از مفهوم آنومی و تعمیم آن به نهاد خانواده به‌عنوان مهم‌ترین آژانس اجتماعی‌کننده، ساختار خانواده، سازمان و انگاره‌های آن را کلیدی برای شناخت شخصیت و رفتار فرد پرورش‌یافته در آن تلقی می‌کند و هر گونه نابسامانی و بی‌سازمانی در این نهاد و ساختار آن را در بروز، توسعه و تکوین شخصیت بزهکار و کج‌رو دخیل می‌داند. به‌نظر گود هنگامی که یک یا چند تن از اعضای خانواده نتوانند وظایف و نقش خود را به‌طور مناسب و شایسته‌ای انجام دهند، گسیختگی خانوادگی به‌وجود می‌آید و شدت گسیختگی را در از هم‌پاشیدگی خانواده‌هایی که اعضای آن از هم جدا شده‌اند می‌توان مشاهده کرد. همچنین در کتاب معروف خود تحت عنوان جامعه و خانواده^۲ ضمن توجه به اهم وظایف و کارکردهای نهاد خانواده، به شرایط و عواملی که منجر به گسیختگی و بی‌سازمانی و تشدید شرایط آنومیک در خانواده می‌شود، اشاره می‌کند (محسنی‌تبریزی، ۱۳۸۳: ۷۱ - ۶۸). در ادامه از دیدگاه لی، اتسلندر و همکاران، جنبه اساسی آنومی در یک سیستم اجتماعی، «بی‌ثباتی اجتماعی» و «بی‌انسجامی اجتماعی» است. درجه بی‌ثباتی و بی‌انسجامی مستقیماً معرف درجه آنومی در یک جامعه است. لذا رابطه آنومی و نظام اجتماعی از طریق دو بُعد بی‌ثباتی و بی‌انسجامی برقرار می‌شود. با این همه، در مدل تبیینی خود نقش اساسی را به «بی‌ثباتی اجتماعی» داده‌اند و بی‌انسجامی اجتماعی را بررسی نکرده‌اند. لی^۳ و همکارانش نیز از لحاظ روشی مدلی را برای تحلیل انتخاب کرده‌اند که

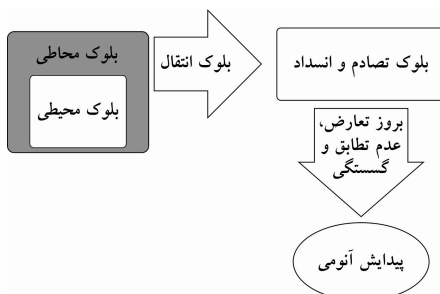
1. Good
2. Society & Family
3. Lee

مدل «نظام بلوک‌های مرتب» نامیده می‌شود و شامل عناصری چون محرومیت، ناسازگاری، ناخشنودی، بدبینی، بی‌اعتمادی، ضعف هنجاری و غیره می‌شود (Wilson, 1971: 66؛ کوثری، ۱۳۸۵: ۱۰۱-۱۰۰).

مدل نظری

بر اساس ایده‌های مأخوذ از نظریه‌های فوق، در طراحی مدل سنجش میزان آنومی شهر کرج از چهار بلوک اصلی و دو بلوک فرعی استفاده می‌شود. بلوک‌های اصلی شامل دو بلوک محاطی و محیطی بوده و بلوک‌های فرعی که ماهیتاً فرهنگی‌اند از دو بلوک انتقال و تصادم تشکیل شده‌اند. در بلوک محاطی، علل پیدایش و تأثیرگذاری آنومی در سطح کلان و فراتر از گروه‌ها و گتوها یعنی در سطح جامعه هدف مورد ارزیابی قرار گرفته در حالی که در بلوک محیطی، آن دسته از عواملی که در تشکیل هسته اولیه آنومی در درون گتوها شرکت دارند و نیز نحوه شکل‌گیری خود گتوها را مشخص می‌کنند، سنجش می‌شوند.

اما در بلوک‌های فرعی، دو عنصر انتقال و تصادم - انسداد فرهنگی و اجتماعی در تکوین مدل نهایی دخیل‌اند. در فرایند مستمر تعامل فرهنگی، فرهنگ‌های تمام گتوها که حاوی مؤلفه‌های متفاوتی هستند، در برخورد با یکدیگر تفاوت‌های شدیدتری پیدا می‌کنند. در همین حال مردم واقع در سطح گتوها در حال تجربه تفاوت‌های فرهنگی بسیار و آشنا شدن با تضادهای فرهنگ‌های وارداتی هستند. بدین ترتیب فرایند فرهنگی غالب در شهر کرج در حال تولید فزاینده تفاوت‌ها، پراکندگی‌ها و ترکیب و ادغام است که بر اثر تصادم و تقابل فرهنگی و نیز کشاکش و انسداد جریان‌های اجتماعی پدید آمده‌اند. در نتیجه چنین فرایندی است که تعارض و شکاف‌های عمیق هنجاری رخ نموده و زمینه برای شکل‌گیری و پیدایش صور مختلف آنومی مساعد می‌شود. مدل (۱) از برآیند محرک‌های موجود در فضای شهری کرج که از عوامل بنیادی در تشکیل و گسترش آنومی هستند، حاصل شده است:

مدل ۱. مدل نظام بلوک‌های هندسه اجتماعی

در مدل نظام بلوک‌های هندسه اجتماعی، هر کدام از بلوک‌ها به‌نوبه خود متشکل از عناصری هستند که عبارت‌اند از:

جدول ۱. اجزای بلوک‌های مدل هندسی آنومی اجتماعی و فرهنگی

بلوک تصادم	بلوک انتقال	بلوک محیطی	بلوک محاطی ^۱
تغایر فرهنگی	میزان تغییر عادت‌های فرهنگی	خانواده	احساس امنیت
تطابق نداشتن فرهنگی	فرهنگی	شبکه ارتباطی همال	نابرابری اجتماعی
حمایت نکردن گروهی	میزان و سرعت تغییر اعتقادات (اطلاعات، باور و مناسک)	محرومیت مطلق	امید به زندگی
جدال بر سر منابع	میزان مشارکت فرهنگی	گرایش‌های قومی	ناخشنودی اجتماعی
	بازار انتقال نوین	میزان سرسپردگی	بدبینی اجتماعی
		میزان مشروط بودن	محرومیت نسبی
		میزان مشایعت در گروه‌های فرودست	بی‌اعتمادی
		میزان تعصب	آنومی فردی
			دین‌داری
			ناسازگاری منزلتی

چارچوب روش‌شناختی

اندازه‌گیری آنومی

روش سنجش میزان آنومی شامل دو بخش کمی و کیفی است. اندازه‌گیری بی‌ثباتی، به‌وسیله ابزارهای پیمایشی کمی به تنهایی کافی نیستند. برای تصمیم‌سازی و ارزیابی در

۱. شاخص‌های ۴ تا ۱۰ برگرفته از «پرسش‌نامه ناهنجاری اجتماعی در مناطق حاشیه‌ای تهران» اثر پژوهشی دکتر سید محمود نجاتی حسینی و دکتر مسعود کوثری (۱۳۸۸) است.

برنامه‌ها و رویه‌های توسعه‌ای، ضروری است تا در هر دو زمینه علت‌ها و پیامدها، شناخت داشته باشیم (Atteslander, 2007: 491). ترکیبی از روش‌های کمی و کیفی قادر است مفهوم دقیق آنومی را در حالت‌ها و شرایط مختلف تاریخی، فرهنگی، اقتصادی و توسعه‌ای بسنجد. تحقیقات کاربردی در زمینه آنومی با قاعده‌مند کردن و قابل اجرا کردن اندازه‌ها، زمینه را برای استفاده از این قبیل اطلاعات در خصوص خط‌مشی‌های توسعه‌ای فراهم می‌کنند. چنین قابلیت اجرایی با ارتباط میان تحقیقات اجتماعی و انتقال نتایج آن به ابزار مربوط میسر می‌شود.

روش

بعضی از مراحل اساسی که هسته اصلی اکثر تحقیقات و پژوهش‌های علمی - راهبردی را تشکیل می‌دهند، فهرست‌وار در زیر ذکر می‌شوند که در حقیقت اساس و بنیان چارچوب روشی ما را تشکیل می‌دهند: ۱. مصاحبه اکتشافی؛ ۲. تنظیم پرسش‌نامه؛ ۳. جمع‌آوری اطلاعات؛ ۴. تجزیه و تحلیل داده‌ها در محل و خارج از محل؛ ۵. تلخیص و توصیف ویژگی‌های برجسته؛ ۶. کسب اطلاعات با انجام ارزیابی و ترکیب داده‌ها.

روش تحلیل اطلاعات: روش‌های تحلیل اطلاعات را می‌توان در دو مقوله ذیل استفاده کرد: ۱. روش تحلیل آماری داده‌ها و ۲. روش تحلیل محتوایی (کیوی و کامپنهود، ۱۳۸۵: ۲۳۴).

تکنیک جمع‌آوری اطلاعات: جمع‌آوری داده‌ها نیز به‌تبع روش تحلیل در دو بخش پیمایش از طریق پرسش‌نامه از خلال مشاهده دقیق و جمع‌آوری اطلاعات و معنا دادن به آنچه که مورد مشاهده قرار گرفته، صورت پذیرفته است.

جامعه و نمونه آماری (برآورد حجم نمونه): جامعه آماری شامل هفت گتوی شهری در کرج است، البته گروه‌ها و گتوهای دیگری نیز وجود دارند که در جا و مکان خاصی تمرکز ندارند. گتوهای هفت‌گانه براساس ویژگی‌های قومی دسته‌بندی شده‌اند که

هر کدام در مکان خاصی مستقرند و عبارت‌اند از: اصفهانی‌ها، یزدی‌ها، کردها، لرها، جنوبی‌ها، طالقانی‌ها و ترک‌ها.

نمونه آماری: اما در خصوص نمونه‌گیری با توجه به جامعه آماری بهتر آن است که از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای استفاده شود. در اینجا گتوها همان خوشه‌ها هستند که از تمامی آنها نمونه‌گیری به عمل آمده است. منتهی اگر بخواهیم برای تعیین حجم نمونه (n) از تصحیح کوکران یا جدول مورگان^۱ استفاده کنیم با حجم نمونه بزرگی مواجه می‌شویم که از بضاعت بررسی حاضر خارج است. همچنین یکی از کژفهمی‌های رایج در نمونه‌گیری این است که نمونه باید نسبت ثابتی از جمعیت باشد، در واقع می‌توان جمعیت‌های بسیار بزرگی را با نمونه‌های نسبتاً کوچک مورد مطالعه قرار داد (بلیکی، ۱۳۸۷: ۲۷۰). با این وصف با توجه به حجم جامعه (N) و جمعیت ۲۰ تا ۵۰ هزار نفری هر گتو و بر طبق جدول مورگان حجم نمونه هر گتو بین ۳۷۷ تا ۳۸۱ نفر متغیر است که در مجموع حجم کل نمونه از ۲ هزار و ۶۳۹ تا ۲ هزار و ۶۶۷ تعیین می‌شود. برای رفع چنین مشکلی از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای و ادغام آن با روش نمونه‌گیری پیش‌آزمون بهره‌جسته و حجم نمونه هر گتو را $n_i=29$ نفر برآورد نموده و در آخر تعداد نمونه کل $n_t=203$ نفر تعیین شده است.

پایایی^۲ (اعتماد): در این خصوص متغیرهای کلیدی مدل نظری به دو دسته تقسیم می‌شوند. دسته اول شامل متغیرهای احساس امنیت، امید به زندگی، نابرابری اجتماعی، محرومیت نسبی، بدبینی اجتماعی، آنومی فردی، ناخشنودی اجتماعی، ناسازگاری منزلتی، بی‌اعتمادی به دولت و دین‌داری است که بر روی متغیر دسته دوم یعنی یا متغیر پاسخ یعنی آنومی اجتماعی تأثیر می‌گذارند. در این بخش برای ارزیابی پایایی داده‌ها از آماره

۱. در مواردی که واریانس جامعه یا درصد مورد نیاز در اختیار نداشته باشیم می‌توان از این جدول برای برآورد حجم نمونه استفاده کرد. این جدول حداکثر تعداد نمونه را می‌دهد.

2. Reliability

آلفای کرونباخ استفاده شده است. میزان آلفای کرونباخ کل برای متغیرهای آنومی برابر با ۰/۸۱ است که هرچه این مقدار به یک نزدیکتر باشد نشان از پایایی بالای ابزار اندازه‌گیری دارد.

تحلیل داده‌ها

تحلیل توصیفی

وضعیت جنسیت پاسخگویان

از میان تعداد ۲۰۳ نفر پاسخگو، ۹۰ نفر زن (معادل ۴۴ درصد) و ۱۱۳ نفر مرد (معادل ۵۶ درصد) مورد بررسی قرار گرفتند. لازم بود تا نسبت جنسی شهروندان پاسخگو متناسب با بافت جمعیتی منطقه، رعایت شود. بدین منظور برای بررسی تحلیلی در زمینه تطابق جنسیت شهروندان در نمونه مورد بررسی با فراوانی مورد انتظار از آزمون ناپارامتری کای اسکوئر استفاده شد و نتایج نشان داد اختلاف معناداری بین فراوانی مورد انتظار و فراوانی مورد مشاهده در نمونه آماری وجود ندارد.

وضعیت تأهل پاسخگویان

داده‌های گردآوری شده در مورد وضعیت تأهل پاسخگویان نشان می‌دهد ۷۰/۹ درصد از شهروندان متأهل و ۲۷/۱ درصد از آنها مجرد هستند و ۲ درصد از شهروندان شرکت‌کننده نیز بدون همسر هستند. همان‌گونه که مشاهده می‌شود در این نظرسنجی نظر دو گروه متأهلان و مجردان به نسبت مناسبی مورد ارزیابی قرار گرفته است. نتایج نشان می‌دهد، از نظر شهروندان متأهل به‌طور معناداری بیش از شهروندان مجرد استفاده شده است و این امر نه تنها دور از انتظار نبوده بلکه به‌نوعی از نقاط قوت پژوهش‌های شهری به‌شمار می‌رود. زیرا متأهلان با توجه به مسئولیتی که در قبال سایر اعضای خانواده خود دارند، پوشش‌دهنده سطح وسیع‌تری از انتظاراتها نسبت به افراد مجرد هستند. بر این اساس ۱۴۴ نفر از شهروندان پاسخگو متأهل و ۵۵ نفر مجرد هستند.

وضعیت تحصیلات پاسخگویان

یافته‌ها نشان می‌دهد ۲۴/۶ درصد دارای مدرک دیپلم و متوسطه بوده و فقط میزان ۵/۳ درصد بی‌سواد هستند. درصد بسیار کمی از پاسخ‌دهندگان، دارای تحصیلات عالی و مدرک دکتری و فوق‌لیسانس هستند. به‌منظور بررسی تحلیلی در این زمینه که آیا میزان تحصیلات شهروندان از توزیع یکسانی برخوردار بوده از آزمون کای‌اسکوئر استفاده شد و نتایج نشان داد میزان تحصیلات شهروندان از توزیع یکنواختی برخوردار نیست و مدرک تحصیلی دیپلم و بعد از آن مقطع راهنمایی از بیشترین فراوانی برخوردار است.

وضعیت اشتغال پاسخگویان

بررسی وضعیت اشتغال شهروندان نشانگر آن است که نزدیک به ۵۳ درصد از شهروندان ساکن در گتوها شاغل، ۳۰ درصد خانه‌دار و ۸ درصد دانشجو یا محصل هستند. ۴ درصد از پاسخگویان مستمری‌بگیر و ۵ درصد بیکار هستند. بررسی وضعیت اشتغال از این جهت حائز اهمیت است که سطح نظرات افراد با مشاغل مختلف را پوشش می‌دهد. اشتغال شهروندان و نوع شغل آنها تا حد زیادی با میزان رضایتمندی، امید به زندگی، احساس امنیت و... مرتبط است. نتایج آزمون کای‌اسکوئر نشان می‌دهد، با توجه به سطح معناداری ۰/۰۰۱ وضعیت اشتغال شهروندان از توزیع یکنواختی برخوردار نبوده و اکثریت شرکت‌کنندگان در مطالعه انجام‌شده را افراد شاغلی تشکیل می‌دهند که بیشترین وقت روزانه خود را در محل کار و شاید در خارج از گتو سپری می‌کنند.

تحلیل استنباطی داده‌ها

مقایسه میزان آنومی اجتماعی-فرهنگی در هر گتو (آزمون رتبه‌ای میانه)^۱

در این بخش، هدف، مقایسه میزان آنومی اجتماعی-فرهنگی گتوهاست. به‌دلیل آنکه گویه‌های پرسش‌نامه از نوع غیرپارامتری با مقیاسی رتبه‌ای بوده لذا میزان آنومی

1. Median Test

به دست آمده نیز، مقداری غیرپارامتری دارد. همان طور که می دانیم برای تحلیل این گونه داده ها نمی توان از روش های کمی معمول و آزمون های مقایسه میانگین ها استفاده کرد. جهت بررسی داده ها هنگامی که به صورت غیرپارامتری برازش داده شده باشند باید از آزمون های ناپارامتری و رتبه ای نظیر آزمون های رتبه ای کروسکال والیس و میانه بهره جست (کلانتری، ۱۳۸۷: ۱۶۰). در اینجا می خواهیم بدانیم آیا میزان آنومی اجتماعی هفت گتوی ذکر شده با هم متفاوت است یا خیر؟ و این تفاوت در کدام بخش بارزتر است. برای هر کدام از عامل های آنومی اجتماعی - فرهنگی مقدار میانه توسط نرم افزار اندازه گیری شده سپس هر کدام از حالت ها^۱ با میانه سنجیده می شود. نتیجه آنکه در گویه های محرومیت نسبی، ناخشنودی اجتماعی و احساس امنیت، تفاوت گتوها اندک و اکثر حالت های آنها کمتر از مقدار میانه است. این بدان معناست که در تمامی گتوها تقریباً به یک میزان محرومیت، ناخشنودی و امنیت احساس می شود.

در مورد سایر گویه ها نتایج به قرار زیر است: در بررسی متغیر بدبینی اجتماعی و نابرابری اجتماعی می توان اذعان داشت که گتوی ترک ها، یزدی ها و لرها خوش بینانه تر از سایر گتوها هستند چون تعداد افراد بیشتری در ذیل مقدار میانه دارند. در مورد متغیر آنومی فردی و امید به زندگی به این نتیجه می رسیم که این دو میزان در میان گتوی طالقانی ها از سایر گتوها کمتر است که شاید به دلیل حفظ بومیت شان در منطقه باشد. ناسازگاری منزلتی نیز در گتوی لرها و یزدی ها به حداقل خود رسیده و برای متغیر بی اعتمادی باید گفت اصفهانی ها، جنوبی ها و لرها کمتر از بقیه به جو شهری اعتماد دارند و در کل میزان بی اعتمادی در سطح پایینی قرار دارد. انجام مناسک دینی و میزان مذهبی بودن در گتوی جنوبی ها، کردها و تا حدی اصفهانی ها کاهش یافته است. در این آزمون سطح معنی داری سه گویه محرومیت نسبی، ناخشنودی اجتماعی و احساس

---

1. Case

امنیت بیشتر از سطح خطای ۵ درصد و حاکی از آن است که هفت گتو با احتمال ۹۵ درصد به یک میزان محرومیت و ناخشنودی و امنیت را احساس می‌کنند. ولی برای سایر گویه‌ها می‌توان با همان میزان اطمینان گفت هفت گتوی مختلف از نظر بدبینی اجتماعی، آنومی فردی، ناسازگاری منزلتی، بی‌اعتمادی، دین‌داری، امید به زندگی و نابرابری، تفاوت معنی‌داری با هم دارند زیرا سطوح معنی‌داری به‌دست آمده در این گویه‌ها کمتر از ۰/۰۵ درصد است. (به علت اختصار برخی از جداول حذف شده و صرفاً نتایج درج شده‌اند).

جدول ۲. نتایج آزمون کای‌اسکوئر در مورد میزان آنومی اجتماعی-فرهنگی

ردیف	شاخص‌های سنجش آنومی	فراوانی	میان	آماره کای‌اسکوئر	درجه آزادی	سطح معناداری
۱	محرومیت نسبی	۲۰۳	۳	۴/۵۳۵	۶	$۰/۰۵ > ۰/۰۳۳$
۲	بدبینی اجتماعی	۲۰۳	۳	۱۴/۲۵۴		$۰/۰۵ > ۰/۰۱۱$
۳	آنومی فردی	۲۰۳	۳	۱۴/۷۵۴		$۰/۰۵ > ۰/۰۳۱$
۴	ناخشنودی اجتماعی	۲۰۳	۴	۵/۹۳۸		$۰/۰۵ < ۰/۰۲۲$
۵	ناسازگاری منزلتی	۲۰۳	۴	۱۳/۷۸۳		$۰/۰۵ > ۰/۰۴۹$
۶	بی‌اعتمادی	۲۰۳	۴	۱۵/۰۱۷		$۰/۰۵ > ۰/۰۰۸$
۷	دین‌داری	۲۰۳	۴	۱۴/۱۵۳		$۰/۰۵ > ۰/۰۲۹$
۸	احساس امنیت	۲۰۳	۳	۵/۵۳۴		$۰/۰۵ < ۰/۰۳۱$
۹	نابرابری اجتماعی	۲۰۳	۳	۱۴/۳۵۷		$۰/۰۵ > ۰/۰۱۲$
۱۰	امید به زندگی	۲۰۳	۳	۱۴/۲۵۴		$۰/۰۵ > ۰/۰۳۳$

تحلیل عاملی (همبستگی درون‌گروهی)

برای تعیین میزان آنومی لازم است به بررسی همبستگی درونی شاخص‌های سنجش پرداخته شود. با استفاده از روش تحلیل عاملی نوع R^1 تعداد کل متغیرها در تعداد محدودی از عامل‌ها تلخیص می‌شوند. در این بررسی، متغیرهای کلی سنجش آنومی پس از قرار گرفتن در ماتریس همبستگی در قالب چهار عامل دسته‌بندی شده که در حقیقت این عامل‌ها متغیرهای اصلی در شکل‌گیری آنومی هستند. در جدول (۳)

۱. در تحلیل عاملی اگر هدف محاسبه همبستگی بین متغیرها باشد از تحلیل عاملی نوع R و اگر مینا محاسبه همبستگی بین پاسخگویان باشد از تحلیل عاملی نوع Q استفاده می‌کنیم (کلانتری، ۱۳۸۷: ۲۸۷).

مقدار ویژه^۱ درج شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود، نزدیک به ۵۰ درصد از واریانس کل، توسط عامل اعتماد، ۱۷/۵ درصد توسط عامل ناخشنودی، ۲۱ درصد توسط عامل بدبینی و در آخر ۱۱/۵ درصد از میزان واریانس توسط عامل آنومی فردی تبیین شده است. دو ستون بعدی درصد واریانس و درصد تجمعی را نشان می‌دهند. بر طبق این نتایج، به نظر می‌رسد بیشترین سهم از مقدار واریانس کل به عامل اول یعنی اعتماد تعلق دارد و گویای آن است که عامل اصلی در تأثیرگذاری به روی آنومی کل، میزان اعتمادی است که از سه متغیر بی‌اعتمادی، آنومی فردی و احساس امنیت پدید آمده است.

جدول ۳. میزان واریانس تبیین شده توسط عامل‌های آنومی کل

ردیف	عامل	مقدار ویژه	
		مقدار	درصد واریانس
۱	اعتماد	۴/۹۴۳	۴۹/۴۲۹
۲	ناخشنودی	۱/۸۳۳	۱۷/۷۲۴
۳	بدبینی	۲/۱۳۱	۲۱/۳۰۹
۴	آنومی فردی	۱/۱۵۴	۱۱/۵۳۸

میزان آنومی اجتماعی و فرهنگی کل به تفکیک گتوها (تحلیل ممیزی^۲)

بر اساس نتایج حاصل شده در بخش تحلیل عاملی، به این مهم دست یافتیم که متغیرهای سنجش آنومی پس از تلخیص در چهار عامل اصلی دسته‌بندی می‌شوند. سپس بر مبنای این چهار عامل، مدل نهایی آنومی تبیین و میزان هر گتو به تفکیک مشخص شد. در این بخش به دلیل آنکه متغیر گروه‌بندی یعنی همان گتوها از نوع کیفی (اسمی) است، از روش تحلیل تشخیصی استفاده شد. آنچه از نتایج برمی‌آید، گتوی کردها به دلیل داشتن سهم بیشتری از واریانس کل، نقش مضاعفی نسبت به سایر گتوها در میزان آنومی اجتماعی و فرهنگی دارند.

در آخر بر اساس مقادیر ضرایب استاندارد نشده، معادله رگرسیونی متمایزکننده را

1. Eigenvalues

2. Discriminant Analysis

می‌توان به شرح زیر نوشت: در این معادله بی‌اعتمادی با داشتن ضریب ۰/۸ بیشترین تأثیر را بر آنومی دارد. سپس بدبینی با ضریب تقریبی ۰/۵ و ناخشنودی با ضریبی کمتر و در حدود ۰/۲ در پیدایش آنومی کل سهم دارند. آنومی فردی با ضریب ۰/۰۸ کمترین تأثیر را داراست. ضریب ۳/۵- با علامت منفی خود سهم کاهنده در این میزان دارد که همواره ثابت است.

$$Y(\text{بی‌اعتمادی}) = ۰/۵۲۲ + ۰/۲۱۴(\text{بدبینی}) + ۰/۰۷۸(\text{ناخشنودی}) + ۰/۰۸۶۵(\text{آنومی فردی}) - ۳/۵۳۶(\text{آنومی کل})$$

نتایج

در حالت کلی نتایج نشان می‌دهند پدیده آنومی صرفاً به مناطق فقیرنشین و حاشیه‌ای تعلق ندارد. این پدیده بیشتر از آنکه معلول ساختارهای جغرافیایی باشد، به تنوع و گوناگونی فرهنگی و نیز رویه‌های متفاوت اجتماعی بازمی‌گردد. البته این بدان معنا نیست که مناطق حاشیه‌ای با ویژگی‌های خاص خود مولد آنومی نیستند بلکه در کنار سایر عوامل کلان‌تر در به‌وجود آوردن جو آنومیکی سهیم‌اند. پس سنجش میزان آنومی در هر منطقه باید با توجه به شرایط فرهنگی و اجتماعی موجود و تا حدی با در نظر گرفتن چهره جغرافیایی صورت پذیرد. در ادامه، نتایج در سه سطح توصیفی، دلالت‌های نظری و استنباطی ارائه می‌شود:

نتایج توصیفی

در خصوص شاخص‌های توصیفی، مهم‌ترین نتایج به آزمون‌های کای اسکوئر مربوط می‌شود. خلاصه نتایج حاصل از جداول توصیفی به شرح زیر است:

۱. یافته‌ها بر مبنای وضعیت جنسیت پاسخگویان حاکی از آن است که نسبت جنسی به‌دست آمده با الگوی جمعیتی منطقه انطباق دارد؛
۲. یافته‌ها بر مبنای وضعیت تأهل پاسخگویان حاکی از آن است که میزان پاسخگویی متأهلان نسبت به مجردان بیشتر است؛

۳. یافته‌ها بر مبنای وضعیت تحصیلی پاسخگویان حاکی از آن است که میزان تحصیلات افراد ساکن در گتوها با انتظار ما از سطح سواد منطقه تطابق ندارد؛
۴. یافته‌ها بر مبنای وضعیت اشتغال پاسخگویان حاکی از آن است که وضعیت اشتغال از توزیع یکنواختی برخوردار نبوده و اکثریت شرکت‌کنندگان در مطالعه را افراد شاغلی تشکیل می‌دهند که بیشترین وقت روزانه خود را در محل کار و شاید در خارج از گتو سپری می‌کنند.

نتایج تبیینی

در تبیین داده‌های حاصل، می‌توان گفت در مقایسه میزان آنومی اجتماعی - فرهنگی هر گتو در گویه‌های محرومیت نسبی، ناخشنودی اجتماعی و احساس امنیت تفاوت اندک و اکثر حالت‌های آنها کمتر از مقدار میانه است. این بدان معناست که در تمامی گتوها تقریباً به یک میزان محرومیت، ناخشنودی و امنیت احساس می‌شود. در مورد سایر گویه‌ها نتایج به قرار زیر است: در بررسی متغیر بدبینی اجتماعی و نابرابری اجتماعی می‌توان اذعان داشت که گتوی ترک‌ها، یزدی‌ها و لر‌ها خوش‌بینانه‌تر از سایر گتوها هستند چون تعداد افراد بیشتری در ذیل مقدار میانه دارند. در مورد متغیر آنومی فردی و امید به زندگی به این نتیجه می‌رسیم که این دو میزان در میان گتوی طالقانی‌ها از سایر گتوها کمتر است که شاید به دلیل حفظ بومیت‌شان در منطقه باشد. ناسازگاری منزلتی نیز در گتوی لر‌ها و یزدی‌ها به حداقل خود رسیده و برای متغیر بی‌اعتمادی باید گفت اصفهانی‌ها، جنوبی‌ها و لر‌ها کمتر از بقیه به جو شهری اعتماد دارند و در کل میزان بی‌اعتمادی در سطح پایینی قرار دارد. انجام مناسک دینی و میزان مذهبی بودن در گتوی جنوبی‌ها، کردها و تاحدی اصفهانی‌ها کاهش یافته است. در آخر نیز در خصوص میزان آنومی اجتماعی و فرهنگی کل، نتایج نشان دادند که این میزان در گتوها با هم برابر نیست. بر اساس نتایج حاصل شده در بخش تحلیل عاملی، این نتیجه مهم به دست آمد که متغیرهای سنجش آنومی پس از تلخیص در چهار عامل اصلی دسته‌بندی

می‌شوند. بر این مبنا گتوی کردها به دلیل داشتن سهم بیشتری از واریانس کل، نقش مضاعفی نسبت به سایر گتوها در میزان آنومی اجتماعی و فرهنگی دارند.

پیشنهادها

پژوهشی

۱. بررسی میزان پایبندی به مبانی علمی و نگرش‌های عقلی در عرصه برنامه‌ریزی فرهنگی انجام‌شده، به منظور حذف ایده‌ها و سلايق شخصی یا قومی؛
۲. ایجاد فضای پژوهشی در راستای یافتن قابلیت‌های اشتراک‌ساز قومی در میان گتوها؛
۳. چگونگی تدوین سامانه‌های اخلاقی و حقوق مدنی در بستر فرهنگ بومی و اصول اجتماعی هر گتو با توجه به نقاط اشتراک‌ساز.

سازمانی

۱. تطبیق نیازهای فرهنگی و اجتماعی با امکانات و تمهیدهای فرهنگی و اجتماعی هر گتو؛
۲. توجه ویژه به عدم اختلاط حوزه‌های فرهنگی گروه‌های شهری مختلف در برنامه‌ریزی کلان فرهنگی؛
۳. شرح، تعیین وظایف و حوزه اختیار سازمان‌ها و دستگاه‌های فرهنگی تصمیم‌ساز هر منطقه در زمینه برنامه‌ریزی فرهنگی و اجتماعی مختص هر گتو؛
۴. تهیه پیوست فرهنگی برای کلیه طرح‌های اجرایی در سه مرحله قبل، حین و پس از اجرا در منطقه کرج و حومه.

منابع و مأخذ

الف. منابع فارسی

- بلیکی، نورمن، (۱۳۸۷). *طراحی پژوهش‌های اجتماعی*. مترجم حسن چاوشیان، چاپ دوم، تهران: نی.
- چلبی، مسعود، (۱۳۷۵). *جامعه‌شناسی نظم*. تهران: نی.
- دورکیم، امیل، (۱۳۵۹). *تقسیم کار اجتماعی*. مترجم حسن حبیبی، تهران: قلم.
- دورکیم، امیل، (۱۳۸۳). *قواعد روش جامعه‌شناسی*. مترجم علی محمد کاردان، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- فکوهی، ناصر، (۱۳۸۶). *انسان‌شناسی شهری*. تهران: نی.
- فیالکوف، یانکل، (۱۳۸۳). *جامعه‌شناسی شهر*. مترجم عبدالحسین نیک‌گهر، تهران: آگه.
- کلانتری، خلیل، (۱۳۸۷). *پردازش و تحلیل داده‌ها در تحقیقات اجتماعی - اقتصادی*. تهران: فرهنگ صبا.
- کوثری، مسعود، (۱۳۸۵). *آنومی اجتماعی*. تهران: طرح آینده.
- کوثری، مسعود، سید محمود نجاتی حسینی، (۱۳۸۸). *پتانسیل آنومی اجتماعی در مناطق حاشیه‌ای شهر تهران*. دانشگاه آزاد اسلامی، معاونت پژوهشی، دفتر گسترش تولید علم، به سفارش مرکز تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام.
- کیوی، ریمون، لوک‌وان کامپنهود، (۱۳۸۵). *روش تحقیق در علوم اجتماعی*. مترجم عبدالحسین نیک‌گهر (ویراست ۲)، تهران: توتیا.
- گیدنز، آنتونی، (۱۳۷۶). *جامعه‌شناسی*. مترجم منوچهر صبوری، تهران: نی.
- محسنی تیریزی، علیرضا، (۱۳۷۰). *بیگانگی*. جلد ۲، شماره ۲، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- محسنی تیریزی، علیرضا، (۱۳۸۳). *وندالیسم (مبانی روان‌شناسی اجتماعی، جامعه‌شناسی و روان‌شناسی رفتار وندالیسمی در مباحث آسیب‌شناسی و کژرفتاری اجتماعی)*. تهران: آن.

ب. منابع انگلیسی

- Atteslander, Peter (2004). "measuring anomie (unsolved methodological questions)". isa-rc levbos, june.
- Atteslander, Peter (2007). "Social Transformation in the Age of Globalization". A Challenge to Reduce Anomie and to Increase Social Capital, *International Review of Sociology*, Publisher Routledge, Vol.17, No.3, November:489_494.

- Atteslander, Peter (2007). "The Impact of Globalization on Methodology". Measuring Anomie and Social Transformation, *International Review of Sociology*, Publisher Routledge, Vol.17, No.3, November: 511_524
- Atteslander, Peter; Gransow, Betina; Western, John (1999). *ed: Comparative Anomie Research. Hidden Barriers–Hidden Potential for social development*. Ashgate, Swiss academy for development, Aldershot UK, Brookfield USA, Singapore, Sidney. January.
- Clinard, Marshall Barron (1964). "Anomie and deviant behavior (a discussion and critique)". *Free Press of Glencoe*. New York.
- Hirschi, Travis. (1969). *Causes of Delinquency*. Transaction Publishers.p1
- K.Merton, Robert (1938). "Social structure&anomie". *American sociological review*. Volume3. issue5. JSTOR:672-682.
- Kunda, Z. and Thagard, P(1996). "Forming impressions from stereotypes, traits, and behaviors: A parallel constraint satisfaction theory". *Psychological Review* 103: 284-304.
- The Division of Labor in Society*, The MacMillan Co. (1933), Free Press edition, p. 370
- Wilson, Robert A (1971). "Anomie in the ghetto:A study of neighborhood type, race, and anomie". *The American journal of sociology*, vol:77, no.1, The University of Chicago press. June:66-88.

Archive of SID